

ASZTALOS VERONKA ÖRSIKE

Vörösmarty arcai

„VENDÉGEK KÖZT VENDÉG” –
POÉTIKAI ÖRÖKSÉG ÉS SZÖVEGHAGYOMÁNY:
VÖRÖSMARTY AZ EZREDFORDULÓ UTÁN



Tempevölgy könyvek 41.
Balatonfüred, 2021
416 oldal, 3000 Ft

A tanulmánykötettel azonos című, 2017 decemberében megrendezett kétnapos balatonfüredi konferencia a jelen válogatás előzményeként tekinthető problémafelvetését illetően. Már a konferencia felhívásában tetten érhető az az explicit és a szakmai nyilvánosság felé irányuló irodalomtörténeti kihívás, miként lehet az ezredforduló után közelíteni Vörösmarty Mihály költői, drámaírói, műfordítói örökségéhez, irodalomra gyakorolt hatásához. Az életmű inspirációs ereje az élő magyar irodalomra megszakítás nélkül érzékelhető, azonban egy-egy ismert alkotáson kívül (például *Szózat* vagy *Csongor és Tünde*) a Vörösmarty-művek mintha nem képeznék az élő szöveghagyomány részét. A művek ritkán kerülnek intenzív elemzések, az olvasói érdeklődés vagy széles körű figyelem középpontjába, annak ellenére, hogy a költő lírai tevékenysége tétélesen még mindig a XIX. századi magyar irodalom megkerülhetetlen részeként konstruálódik. A válogatás azonban továbbgondolja a konferencia céljait, erőteljes tematikus egységessége, terjedelmes és részletekbe menő elemzései messzemenően túllépnek a konferenciakötetek töredezettségén.

A tartalomjegyzék alapján a kötet látszólag nem szerveződik kisebb kérdéskörök mentén, azonban a tizennégy tanulmány lineáris olvasata kirajzolja a gondos szerkesztést: az elemzések finom átvezetéssel kerülnek egymással párbeszédbe a vizsgált művek, szempontok szerint. Többek között ennek is köszönhető, hogy az előszóban kifejtett program és célkitűzés – Vörösmarty örökségéhez korszerűen közelíteni – megvalósul. Az előszó meggyőző alaposággal mutatja be a Vörösmarty életművét, szűkebb értelemben a költészetével foglalkozó szakirodalmi munkákat, kijelölve egyúttal a jelen kötet reménybeli pozícióját is. Kiváló megoldás a kölcsönzött cím intertextualitásának felfejtése azáltal, hogy Kovács András Ferenc *Vörösmarty visszhangján* című versével

indít az előszó, amiből kiindulva lépésről lépésre derül fény a Vörösmarty költészetét körül-
lengő ellentmondásokra.

Az első tematikus egység a *Szép Ilonka* című vers köré szerveződik. Zentai Mária a vers zenés feldolgozásai kapcsán veti fel az adaptációelméletet hasznosítva, hogy a palimpszeszt-szerűség az eredeti mű és az adaptáció viszonyában kölcsönösen befolyásolják a befogadót az értelmezésben, visszahatnak egymásra. A tanulmány kontextualizáló első része rávilágít a Vörösmarty-versek megzenésítéseinek sokszínűségére és kedvelt korabeli hagyományára, és megmutatja azt a folyamatot, amelynek során Vörösmarty nemzeti költőként való kanonizációja beszűkíti a feldolgozások mozgásterét. A *Szép Ilonka* utóélete önmagában is figyelemre méltó, a szerző azonban három zenés adaptációt vizsgálva érzékletesen tárja fel, hogy miként érhető meg a történet töretlen sikeressége, hogyan egyszerűsödik le a mű feszültségterhes csábítási aktusa az adaptációk hatására egyszerű szerelmi történetté. Az utóbbi időben szinte konszenzusként elfogadott szexuális utalást Zentai Mária az adaptációk többértelműsége mentén kétségbe vonja, és meggyőzően érvel amellett, hogy a csábítás csupán egy olvasati lehetőség, nem bizonyosság. A vers eltérő, ellentmondásos és megengedő értelmezéseit erősíti Vaderna Gábor szoros, szövegközpontú elemzése is. Kiindulópontja Margócsy István egy megállapítása, miszerint a csábítás azért nem kaphat negatív konnotációt a korabeli recepcióban, mert a műbeli szereplő Mátyás királlyal való azonosítása és a király személye körül kialakult kultusz nem engedi meg a szövegben árnyaltan megfogalmazott *liliomhullás* liliom-tiprásként való értelmezését. A topikusság és a metaforikus utalások feltárása a szerelem és vadászat kapcsán fontos részletekre irányítja a figyelmet. A kettős vadászat (vadász/lány, lány/pillangó) elengedhetetlen rétegét képezi a versnek, és megelőlegezi a tragikus zárlatot. A szöveg természetéből adódó több lehetséges értelmezés egyrészt árnyalja azt a felvetést, miszerint átesztétizáló gesztus eredménye, hogy a *Szép Ilonka* esetében sokáig nem merült fel a nyilvánvaló szexuális vonatkozás, másrészt magyarázza az Ilonka ártatlansága melletti állásfoglalásokat. A vers elliptikus narrációs szerkesztése, az újragondolt metaforák, a topozok instabilitása és többértelműsége által Vaderna Gábor a szöveg rétegeinek gazdagságával magyarázza a radikálisan eltérő olvasatokat. További értelmezési lehetőségeket pedig azáltal nyújt, hogy a versbeli vadász/király Mátyás királlyal való azonosításának következményeit a historiográfiai hagyomány felidézésével árnyalja.

A második egységet az epikus művekre irányuló figyelem jellemzi. A kiséposz műfaja mentén Csonki Árpád Babits Mihály megállapítását értelmezi és gondolja újra, miszerint Vörösmarty rövidebb epikus alkotásai jól meghatározható műfaji hagyományhoz kapcsolódnak, s az epüillion kései megvalósulásaiként értelmezhetőek. A műfaj történeti felvezető megmutatja az epüillion kapcsán létező ambivalens viszonyulást nemcsak hazai, hanem a nemzetközi szakirodalom fényében is, majd visszatér ahhoz, hogy Vörösmarty szövegeinek olvasását hogyan befolyásolja ezek besorolása – ami a kiséposzként való megjelölés által is többszörös kérdéseket vet fel a műfaji hagyományt illetően. A szerző *A' Délsziget* dinamikus változó recepciótörténetét keresztül járja körül, ahogyan egy alkotás műfaji kontextusának bizonytalansága közvetett módon hozzájárul az eltérő értelmezésekhez. Hermann Zoltán Babarczi Schwartzer Ottó rendhagyó, 1889-es kórisméjét elemzi, amelynek érdekessége, hogy a diagnózis a *Csák* olvasata kapcsán jött létre, és az orvos az epikus mű hősének elmeállapotát metaforikusan a költő melankolikus alkatával hozta összefüggésbe. Babarczi megfelelőnek tartja Vörösmarty hőst a hallucinációk hatására tébolyodottá vált személy bemutatására. Her-

mann Zoltán óvatosan veti össze az elmeorvos tudományos írásait a *Csák*-elemzéssel, és egy olyan lehetséges narratívát vázol, amely alapján válaszokat kaphatunk azokra a korabeli jellemzésekre, amelyek Vörösmarty szellemi és fizikai állapotáról tapintatos, de leromlottságot sugalló leírást adnak. A szöveg nyújtotta eltérő olvasatok legitimitása mellett érvel azért, hogy a befogadói és elemzői szempontokat ütközteti Babarcsi és Eisemann György *Csák*-elemzésének összehasonlításával. André Jolles terminológiáját érvényesíti Szajbély Mihály a *Széplak* című kiseposzt vizsgáló tanulmányában, amelyben két egyszerű formának az együttes jelenlétét azonosítja – eset/kasus, emlékéllítés/memorabile –, ezáltal hangsúlyozva a Vörösmarty által létrehozott szövegüniverzum összetettségét. Az egyszerű formák elméletének alkalmazása nemcsak azért célravezető, mert a *Széplak* keletkezéstörténete egyúttal példászerűen bizonyítja, hogy egy mintaszöveg alapján a feldolgozás folyamatában hogyan jön létre egy új művészi forma, és ennek milyen hatása van az olvasatokra, hanem mert ezáltal közvetlenül Vörösmarty írástevékenységének fázisai is felsejlenek. Az elemzés a kommunikáció és észlelés közötti eltérő információminőség és korlátozottság kettősével végigvezeti, ahogyan Ugod nem hagy lehetőséget a félreértések tisztázására – a látszat és saját feltételezései meg nem kérdőjelezése miatt ártatlanul öli meg feleségét. Szajbély Mihály az emlékéllítés formáját az epikus mű előhangja felől közelíti meg, hangsúlyozva, hogy ennek tárgya nem a személyes élettörténet vagy tapasztalat, hanem a feledésbe merülő érzelmek, az idő múltkonyságának megragadása.

Vörösmarty költészetének zeneiségét, akusztikusságát, madárszimbolikáját több tanulmány tárgyalja. Fried István nagyívű értekezésében az európai romantika zenei világának kontextusában vizsgálja a Vörösmarty-életművet, egyaránt reflektálva arra a tényre, hogy a költő zenei műveltségéről kevés adat áll az utókor rendelkezésére. A szerző több ponton hangsúlyozza, és állítását szöveghelyekkel alá is támasztja, hogy Vörösmarty új magyar versnyelvet teremtett: elsőként adott teret az akusztikus megoldások verbalizációjának, és fordult a társművészetek felé. A hanghatások sokfélesége, szélsőségesége, monumentalitása kapcsán megragadó párhuzam keletkezik Vörösmarty és a romantikus komponisták között. A komparatív szöveg- és motívumelemzések által körvonalazódik, ahogyan Vörösmarty együtt gondolkodik az európai romantikával. Lőrincz Csongor erősen kapcsolódik az előző tanulmány felvetéseéhez, Vörösmarty versnyelvének újraértelmezését az auditív komplexitás, a hangok, az akusztikus észlelés perspektívájából prezentálja. A „látomásos költő” berögzött képzetét olyan maszkként értelmezi az életműben, amelynek eredményeként a vizualitás, a képi megjelenítések kerültek előtérbe, elfedve az auditív réteget. Az elemzés tétje nem csupán ennek az erősen kanonikus megközelítésnek a korrekciója, hanem annak megmutatása, ahogyan a szonorikus dimenzió és tapasztalat kihat Vörösmarty versnyelvére, szubjektumalakzataira, időértelmezésére. A vizsgálatban feltárul a különböző versek, szövegrészletek mentén az a gazdag nyelv, ahol a visszhang, a hallgatás, az elnémulás, az affektusok kiemelkedő szerepet kapnak. Hansági Ágnes a Vörösmarty líráját körülölelő hagyománytudat sokrétűségét járja körül három mellőzött vers – a *Mit csinálunk?*, *A' nefejejtshez* és a *Madárhangok* – szövegközpontú elemzésével. A három költeményen keresztül bemutatott különböző típusú retorikai polifónia hangsúlyozza a váltakozó szólamok és a megszólalók strukturális összetettségét, ráirányítja a figyelmet a Vörösmarty-lírára jellemző megoldásra, a szóhoz/nyelvezhez jutó, megszólító és megszólított pozíciójának folyamatos váltakozására, réteg-

zetségére, eltérő megnyilvánulására, és tematizálja a lírai hangból eltűnő grammatikai és következményeit.

A negyedik csoport főként filológiai megközelítésű tanulmányokból áll. Gere Zsolt feltárja Vörösmarty házasságkötésének előzményeit, kitérve a költő anyagi helyzetére, tartozásaira, és felesége, Csajághy Laura nevének rejtélyére. A kutatás nemcsak *A' merengőhöz* értelmezési lehetőségeit tágítja és helyezi új kontextusba, hanem a költő névadási aktusának poétikai és irodalomtörténeti relevanciájára is rámutat azáltal, hogy felfedi a Vörösmarty szerzete Laura névváltozat és az Eleonóra születési keresztnév kapcsolatát. Az eljegyzés feltárása fokozatosan leépíti a Gyulai Pál által létrehozott olvasatot a versről, amely a „szűkölködő Vörösmarty nászajándéka” metaforájaként hagyományozódott, így kap az újraértelmezett költemény más értékhangsúlyokat. Milbacher Róbert provokatív felütése épp egy filológiai hiányra irányul: noha nem ismert olyan forrás, ami John Milton, illetve az *Elveszett Paradicsom* hatását bizonyítaná Vörösmartyra, a szövegek összevetése alapján feltételezhető közöttük valamilyen kapcsolat. Az elemzés tétje, hogy a költő mitikus és metafizikus látásmódjának megértéséhez nem elegendő a biblikus szöveghelyek ismerete, és azáltal, hogy Milbacher Róbert mesternarratívaként kezeli a Milton-művet, izgalmas értelmezését kínálja egy-egy Vörösmarty-szöveghelynek. Szilágyi Márton az *Örök zsidó* posztumusz szövegegyüttesét vizsgálva mutatja ki, hogy a befejezetlen mű töredékességének változatai bizonyítják Vörösmarty hosszantartó érdeklődését úgy a *bolygó zsidó/örök zsidó* nemzetközi, romantikus témája, mint a halhatatlanság és halállal való viaskodás problematikája, illetve az örök élet teherként való értelmezése és a teremtés megisméltésének lehetőségei iránt. Az életmű és az *Örök zsidó* kapcsolódási pontjainak tematikus összefüggései háttérrel kínálnak annak feltáráshoz, ahogyan Vörösmarty munkásságában nemcsak az apokaliptikus nyelvhasználat laicizálása, hanem egy alternatív üdvtörténet létrehozása is megfigyelhető.

A kötet utolsó nagy egysége visszatér a színházi adaptációk, feldolgozások és az életmű határpontjait érintő értelmezésekhez. Szalisznyó Lilla az *Árpád ébredése* című drámai prólógus szimbolikus bemutatóját elemezve érvel amellett, hogy az alkalmi színmű szövegének vizsgálatához szükséges az elsődleges kontextus ismerete, a multimedialitás szempontjának érvényesítése. A feltáratlan kéziratos jelmezjegyzék és a darab szövegének elemzésével rekonstruálja az ősbemutatót. Műfaj történeti szempontból is fontos megjegyzéseket tesz, mivel Vörösmarty darabja az első Nemzeti Színházban bemutatott alkalmi színmű. Megfontolandó válaszlehetőségeket nyújt például arra, hogy Vörösmarty az allegorikus alakokból miért csak a Sírszellem jelmezére tesz javaslatot, és ezt az alakot milyen hagyomány szerint tenné egyénivé, a többtől markánsan különbözővé. Pataki Viktor *A' füredi szívhalászat* elbeszélésének elemzésével mutat rá az irodalmi kánon lokalitástól függő működés módjára, és újragondolja azt az elmarasztaló általános tézist, miszerint ez Vörösmarty egyik leggyengébb szövege. Láthatóvá teszi az újrahasonosítás és az emlékeztetés tényét, a hagyomány újraértelmezését a novellára visszautaló Krúdy-szöveg („*Balatoni szívhalászat*”: *Nyári romantika*), és a szívhalászat hagyományának bemutatásával. Záróakkordként Sziklay Cs. Mónika értékeli Vörösmarty műveinek korabeli visszhangját, Erdélyi János kritikusi tevékenységén keresztül vizsgálva a költővel kapcsolatos megállapításokat, különös tekintettel arra, hogy miként értékelődött fel a lírikus Vörösmarty az epikussal szemben.

A tanulmányok együttesen járulnak hozzá, hogy a ma olvasója Vörösmarty életművén keresztül a magyar irodalmi romantikát más fényben láthassa, és kedvet kapjon a szerző kano-

nikus(abb), valamint az ismeretlen vagy perifériára szorult műveinek az (újra)olvasásához. A „Vendégek közt vendég” tanulmánykötet meggyőző értelmezési szempontokat kínál Vörösmarty életművéhez, innovatívan gondolja újra és fejt fel azt a hagyományt, amely által kirajzolódik egy európai szintű romantikus költő képe.

(Szerkesztette: Hansági Ágnes, Hermann Zoltán)

